

V. Putino galios pagrindas: Rusijos klanai ir jų herojai

Dr. Laurynas Kasčiūnas, Marius Laurinavičius, Vytautas Keršanskas

Vladimiro Putino valdžios sistema tiek Lietuvoje, tiek Vakaruose vis dar dažnai įvardijama kaip monolitiška piramidė.

Visuomenės akyse V. Putinas iš tiesų sugeba save pateikti kaip nepakeičiamą lyderį-valstybininką (Vakarų akimis – „carą“), vienasmeniškai priimančį svarbiausius sprendimus. Tačiau būtent toks procesų Rusijoje suvokimas yra viena pagrindinių klaidų, kuri neleidžia geriau pažinti šio režimo ištakų ir pamatų.

Rytų Europos studijų centras ir DELFI pradeda projektą **"Vladimiro Putino Rusija"**, kuriame nagrinės dabartinio Rusijos režimo pagrindinius herojus, jų biografijas, įtakos sferą ir sprendimus.

Kas yra „kolektyvinis Putinas“?

„Rusijos valdžia toli gražu nėra griežta vertikali struktūra, kurią valdo vienas žmogus. Valdžios vertikale – ne daugiau negu propagandinis štampos. Rusijos valdžia, tai klanų ir grupių, kurios konkuruoja tarpusavyje dėl resursų, konglomeratas. Vladimiro Putino vaidmuo toje sistemoje nekinta – tai arbitro ir moderatoriaus vaidmuo. Tiesa, įtakingo arbitro, kurio žodis, bent jau konfliktinėse situacijose, kol kas lieka lemiamas.

Nuo 2000-ųjų metų dėl įvairių faktorių įtakos susiformavo politinių sprendimų priėmimo stilius, kuris vis labiau primena Sovietų Sąjungos Politinį biurą. Didelės įtakos perėjimui prie šio modelio turėjo valstybinių korporacijų ir politikoje, ir ekonomikoje kūrimas. „Politbiuro 2.0“ specifika pirmiausia yra ta, kad jo nariai beveik niekada nesirenka į bendrus posėdžius. Antra, jo narių formalus statusas ne visada atitinka realią įtaką

priimant sprendimus. Ir trečia – aplink „Politbiurą 2.0“ susikūrė keletas elitinių grupuočių, kurias sąlyginai galima skirstyti į „jėgos“, „politines“, „technines“ ir „verslininkų“. Šios grupuotės, viena vertus, yra „Politbiuro 2.0“ valdymo atrama, bet, kita vertus, jos nuolat kovoja tarpusavyje dėl įtakos „Politbiurui 2.0“, taip pat ir keldamos savo kandidatus į jį“, - taip savo nuomonę apie tikrąją Rusijos valdžios struktūrą dar 2012 metais, po V.Putino sugrįžimo į prezidento postą, apibūdino didelį tyrimą atlikęs ir daugiau negu 60 įvairiausių ekspertų bei valdžiai artimų žmonių apklausęs žinomo Rusijos politikos konsultanto Jevgenijaus Minčenkos vadovaujamas centras „Minchenko consulting“.

Tarp daugelio kitų Rusijos analitikų, visuomenės veikėjų ir net politikų taip pat jau senokai įsitvirtino terminas „kolektyvinis Putinas“. Tai iš esmės atspindi ir jų įsitikinimą, kad sprendimai šalyje tikrai nėra vienasmeniai, o V.Putinas iš tiesų yra tik šios valdžios sistemos simbolis, nors, žinoma, tikrai nepraradęs to arbitro ar moderatoriaus vaidmens.

Įžvalgos - ne visai naujos

Rusijos valdžios klanų sistema įvairių tyrinėtojų yra pateikiama nevienareikšmiai, skirtingus asmenis priskiriant skirtingoms grupuotėms ir labai įvairiai įvertinant tų grupuočių skaičių. Nesutariama net kiek gali būti svarbiausių – visos šalies mastu veikiančių klanų. Tačiau vis dažniau sutariama dėl to, kad Rusijos valdžios viduje nuolat vyksta kova ir būtent tos kovos rezultatai lemia vienus ar kitus sprendimus, o V.Putinui nuolat reikia ieškoti galių balanso.

Tiesa, toks Rusijos valdžios vertinimas nėra naujas atradimas. Dabar jau dažniausiai pamirštama, tačiau, nors ir gerokai supaprastintai, dar pirmosios V.Putino kadencijos metu praėjusio dešimtmečio pradžioje visame pasaulyje dažniausiai diskutuota apie vadinamąją nuolatinę „silovikų“ (jėgos struktūrų atstovų) ir „liberalų“ priešpriešą Rusijoje bei jų kovos rezultatų nulemtus sprendimus.

Dabar galima drąsiai teigti, kad toks vertinimas gerokai supaprastintas ne vien dėl to, kad kova vyksta ne vien tarp „silovikų“ ir „liberalų“.

V.Čerkesovas – sistemą iliustruojantis pavyzdys

Dar 2007 metais apie nuolatinę pačių „silovikų“ klanų kovą savo milžinišką atgarsį turėjusiame straipsnyje dienraštyje „Komersant“ atvirai prabilo vieno tuomečių klanų lyderis, federalinės narkotikų kontrolės tarnybos vadovas Viktoras Čerkesovas. Šis jo straipsnis buvo bene pirmas į viešumą išsiliejęs „silovikų“ klanų karų atgarsis. V.Putinas tuomet gerokai apribojo abiejų kariavusių pusių galią, bet labiausia įtaką palaiapsniui prarado pats V.Čerkesovas. 2008 metais netekęs Federalinės narkotikų kontrolės tarnybos vadovo posto jis dar paskirtas į Federalinės ginklų tiekimo agentūros vadovo postą, tačiau 2010 metais pasitraukė ir iš jo.

Tolesnė jo karjera klostėsi ypač netikėtai – 2011 metais V.Čerkesovas sėkmingai dalyvavo parlamento rinkimuose, bet ne kaip valdžios partijos „Vieningoji Rusija“, o kaip komunistų atstovas. Dabar jis yra Dūmos saugumo ir kovos prieš korupciją komiteto vicepirmininkas.

V.Čerkesovo pavyzdys Rusijos klanų sistemą atskleidžia net keliais aspektais. Pirmiausia jis turėtų paneigti mitą, kad šioje sistemoje neliečiami gali jaustis asmeniniai V.Putino draugai ir bendražygiai. Nes būtent tokiu visada laikytas V.Čerkesovas, dirbęs su V.Putinu dar Leningrado KGB ir ilgus metus vadintas artimiausio V.Putino rato atstovu.

Be to, būtent klanų sistemą atskleidžia tai, kad V.Čerkesovas, net ir praradęs buvusį asmeninį statusą, kurį garantavo aukštos pareigos, išlaiko pakankamą įtaką. Nors šis politiku tapęs buvęs saugumietis toli gražu nepretenduoja į J.Minčenkos „politbiuro“ sąrašą, jis mėgaujasi galia, kuri, kaip teigia tas pats J.Minčenka, ne visada atitinka jo statusą priimant sprendimus.

Geriausias to pavyzdys – V.Čerkesovo žmona Natalija Čerkesova, kuri vis dar kontroliuoja Rusijos sąlygomis pakankamai liberalias ir vis dar įtakingas žiniasklaidos priemones – agentūrą „Rosbalt“ bei Sankt Peterburgo laikraštį „Peterburgskij Chas Pik“. Šios kontrolės išsaugojimas dar reikšmingesniu ženklu laikytinas dėl to, kad viena iš labiausiai cituojamų žiniasklaidos priemonių Rusijoje vadinamą agentūrą „Rosbalt“ praėjusių metų rudenį bandyta uždaryti pagal Rusijoje įprastą schemą. Agentūra buvo apkaltinta pažeidimais ir teismas priėmė sprendimą atšaukti jos licenciją. Tačiau šių metų pavasarį, jau po agresijos Kryme, kai Rusijoje prasidėjo nauja spaudimo žiniasklaidai banga, Rusijos Aukščiausiasis teismas atšaukė žemesnių instancijų sprendimus ir grąžino licenciją pakankamai liberalia žiniasklaidos priemone laikytinai „Rosbalt“.

Tikros ir tariamos priešpriešos

V.Čerkesovo tapimas komunistų atstovu parlamente taip pat akivaizdžiai parodo, kad ne partinė priklausomybė arba skirstymas į valdžią bei opoziciją, o priklausomybės klanams vaidina svarbiausią vaidmenį Rusijos valdžios sistemoje. Mat „Rosbalt“ neatsitiktinai yra pakankamai liberali žiniasklaidos priemonė – svarbu pastebėti, kad V.Čerkesovas nuo seno veikia kartu su vienu iš pagrindinių dabartinės Rusijos vyriausybės „liberalų“ vadinamo Arkadijaus Dvorkovičiaus ir politinės, bet ypač verslo aplinkos žmonėmis – milijardieriais Zijavudinu Magomedovu ir Suleimanu Kerimovu.

Šis pavyzdys taip pat parodo ir klaidingai įsivaizduojamą priešpriešą būtent tarp esą „griežtos rankos šalininkų“ iš specialiųjų tarnybų bei „liberalų“, kylančių iš ekonomistų bei verslininkų terpės. V.Čerkesovas – toli gražu ne vienintelis saugumiečių atstovas „liberalų“ aplinkoje. Net paties „liberalų“ lyderio premjero Dmitrijaus Medvedevo asmeniniam ratui priskiriamas itin įtakingas buvęs saugumietis Konstantinas Čiuičenka. Nors Lietuvoje ši pavardė daugeliui tikriausiai net nėra girdėta, Rusijos prezidento administracijos kontrolės valdybos vadovas klanų kovose laikomas ypač galingu veikėju.

Prie aplink D.Medvedevą besiburiančių „liberalų“, o ne „griežtos rankos“ šalininkų bent jau sąlyginai priskirtini ir Rusijos generalinis prokuroras Jurijus

Čaika ir net vienos iš galingiausių „saugumiečių“ grupuočių – Sergejaus Stepašino klanu nariai.

Tačiau problema ta, kad bandymas vadinti šias grupuotes „liberalais“ - ne tik gerokai supaprastintas, bet ir klaidinantis. Agresijos Kryme akivaizdoje iškalbingiausias tikriausiai būtų garsaus Rusijos galybės šlovintojo ir vieno pagrindinių Kremliaus propagandos ruporų Vladimiro Solovjovo pavyzdys. Mat jis – asmeninis būtent „liberalu“ vadinamo jau minėtojo A.Dvorkovičiaus draugas ir jo aplinkos „propagandinis užnugaris“.

Net Rusijos „liberalų“ krikštateviu dažnai vadinamas Anatolijus Čiubaisas griežčiausiems „didžiavalstybininkams“ šia prasme iš esmės nepritaria tik dėl taktikos, o ne dėl pačios imperinės ideologijos. Dar 2008-aisiais, jau žinant, kad V.Putino įpėdiniu taps D.Medvedevas, Rusijos užsienio politiką jis kritikavo tik dėl to, kad ji šaliai „per brangiai kainuoja“. Ta pačia proga jam pritaręs kitas garsus „liberalas“ A.Kudrinas teigė, kad „artimiausiu metu reikia patikslinti užsienio politikos orientyrus“, bet tik tam, kad „būtų užsitikrintos stabilios investicijos“.

Todėl kalbant apie įvairių klanų bei jų atstovų ideologiją terminas „liberalai“ negali būti vertinamas vakarietiškoms kategorijomis: jeigu šis terminas bent dalinai tinka klanų požiūriui į valstybės vaidmenį ekonomikoje apibūdinti, tai jis visiškai neatspindi jų „vertybinio dėmens“ – propaguojamos Rusijos vietos ir vaidmens pasaulyje vizijos.

Pagrindiniai klanai

Tad kas gi yra pagrindiniai Rusiją valdantys klanai? Kaip minėta, įvairūs tyrinėtojai tiek pačius klanus, tiek įtakingiausių Rusijos veikėjų ryšius dažnai įvardija labai skirtingai. Tačiau tyrimų apie šiuos klanus, taip pat Rusijos viešojo diskurso analizė leidžia gana tiksliai įvardyti daugelį pačių įtakingiausių grupuočių.

Pačioje Rusijoje įtakingiausiu dažniausiai vis dar laikomas „Rosneft“ vadovo ir faktinio visos šalies energetikos kuratoriaus **Igorio Sečino** klanas, nors įprastai pateikiami argumentai nėra itin svarūs. Ne mažiau įtakingu tarp tikrųjų „silovikų“ klanų laikytinas prezidento administracijos vadovo **Sergejaus Ivanovo**, Lietuvoje ypač žinomo dėl meilės krepšiniui ir vadovavimo VTB lygai, klanas. Visuomet didelę S.Ivanovo įtaką dabar dar labiau

didina nuolatinis tiesioginis ryšys su V.Putinu, rusų politikos žargonu dažnai vadinamas „priėjimu prie kūno“ („dostup k tielu“).

Tačiau nė kiek ne mažiau, o kai kuriomis aplinkybėmis net daugiau galios pasirodo turintys ir „Rusijos geležinkelių“ vadovo **Vladimiro Jakunino**, vicepremjero **Dmitrijaus Rogozino** ir gynybos ministro **Sergejaus Šoigu** klanai.

Ir taip milžinišką V.Jakunino įtaką dar labiau stiprina pastaraisiais metais pastebimas veikimas kartu ar net susijungimas su kažkada vienu įtakingiausių laikyto buvusio premjero, užsienio reikalų ministro ir žvalgybos vadovo Jevgenijaus Primakovo (tuomet J.Primakovo-J.Lužkovo) klanu. Karinio pramoninio komplekso atstovu laikytinas D.Rogozinas savo galią ypač sustiprino tapdamas ir neformaliu viešu didžiosios dalies aršiausių nacionalistų stovyklos, susivienijusios į vadinamąjį „Izborsko klubą“ lyderiu. O S.Šoigu ypač padeda ilgus metus išlaikomas milžiniškas populiarumas visuomenėje, nors ir jo klanu struktūros jau kurį laiką laikomos lygiaverčiai stiprios kitų įtakingiausiųjų atžvilgiu.

Savo įtaka jiems tikrai prilygsta ir dar vienas karinio-pramoninio komplekso atstovas **Sergejus Čemezovas**. Vien dėl ilgus metus užimamų Federalinės saugumo tarnybos vadovo pareigų tarp vadinamųjų „silovikų“ klanų ne mažiau įtakos yra sutelkusi ir šios tarnybos vadovo **Aleksandro Bortnikovo** grupuotė.

Dėl 2013 metais įvykusio paties **Sergejaus Stepašino** pasitraukimo iš Audito rūmų vadovo pareigų pastaruoju metu tarp įtakingiausiųjų dažnai nebeminimas jo klanas. Tačiau dabartinis valstybės korporacijos „Fondas gyvenamojo-komunalinio ūkio reformai paremti“ stebėtojų tarybos pirmininkas S.Stepašinas išlaikė tiek savo asmeninę, tiek ir savo klanu įtaką valdžios ir šalies resursų dalybose. Mūsų manymu, S.Stepašinas, kaip ir V.Jakuninas geriausiai iliustruoja prielaidą, jog formalus kai kurių veikėjų statusas neatitinka jų tikrosios įtakos.

Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie Valstybės Dūmos vadovo **Sergejaus Naryškino** klaną, nors anksčiau atrodė, kad šis buvęs saugumietis veikia yra kurio nors klanu atstovas, negu savo klanu lyderis. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau. Savo kilimui karjeros laiptais kitų egzistavusių klanų paramą sumaniai išnaudoję ar patys tikrai ne svarbiausiais jų nariais buvę Maskvos meras

Sergejus Sobjaninas, prezidento administracijos vadovo pirmasis pavaduotojas **Viačeslavas Volodinas** ir Lietuvoje turbūt mažai kam girdėtas už kadru politiką ir kovą su korupcija atsakingas Rusijos prezidento padėjėjas **Jevgenijus Školovas** dabar dažnai vadinami savo grupuočių lyderiais. Tarp šios palyginti naujai iškilusių, bet pastaruoju metu savo įtaką ypač įtvirtinusių veikėjų grupės paminėtinas ir dar vienas pirmasis Rusijos prezidento administracijos pavaduotojas **Aleksejus Gromovas**.

Nors jau anksčiau minėtas V.Čerkesovas šiuo metu veikia kartu su vicepremjero A.Dvorkovičiaus aplinkos žmonėmis, tačiau tai nereiškia, kad V.Čerkesovo neberekėtų laikyti grupuotės lyderiu. Šiuo atveju pavyzdžiu galėtų būti D.Rogozinas, kuris kažkada taip pat atrodė visiškai praradęs įtaką, bet dabar vėl yra vieno įtakingiausių klanų lyderiu.

Tarp vadinamųjų liberalų klanų lyderius išskirti gerokai sunkiau. Nors konkurencijos tarp jų taip pat nestinga, tačiau atvira kova tai kone niekuomet nevirto. Todėl ir grupuočių ribas apibrėžti nelengva – visos jos dažniau veikia kaip sąjungininkai negu kaip beatodairiški varžovai. Būtent dėl šio vieningumo dažniausiai jie apibendrinami vienu „liberalų“ vardu.

Tačiau ši stovykla irgi tikrai nėra tokia vienybė, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, o pradžia galima išskirti bent tris ašis. Pirmiausia, įtakingiausių vyriausybėje laikomas pirmasis vicepremjeras **Igoris Šuvalovas** ir jo aplinka. Antroji – vicepremjero **A.Dvorkovičiaus** ir „Sberbank“ prezidento **Germano Grefo** ašis. Tačiau ne mažiau įtakinga ir valstybinės korporacijos „Rosnano“ vadovo **Anatolijaus Čubaiso** ir dabar jokių įtakingų pareigų neužimančio, tačiau vis tiek įtaką išlaikiusio **Aleksejaus Kudrino** tandemas.

Nemažai Rusijos ekspertų vis dažniau savarankišku galio centru vadina V.Putinui artimų verslininkų milijardierių brolių Kovalčiukų ir Genadijaus Tymčenko grupuotę. J.Minčenką juos net įtraukė į savo „politbiurą“. Tačiau toks vertinimas nėra iki galo tikslus.

Pirmiausia sudėtinga kalbėti apie kokį nors akivaizdų Kovalčiukų ir G.Tymčenkos aljansą visais klausimais. Antra, šie verslininkai sumaniai dirba ir savo interesus gina su įvairiomis grupuotėmis. Galiausiai, asmeniškai V.Putinui ne mažiau artimi yra broliai Rotenbergai, kurie pastaruoju metu ypač

sėkmingai naudojasi valstybės parama savo verslui. Todėl sunku pasakyti, kodėl reiktų išskirti būtent brolių Kovalčiukų ir G.Tymčenkos trikampį. Apskritai didieji verslininkai Rusijoje elgiasi labai skirtingai – dalis jų yra aiškiai susiję su konkrečiomis grupuotėmis ir naudojasi jų „stogu“ bei lobizmu, o kiti sugeba sėkmingai laviruoti tarp daugelio grupuočių.

D. Medvedevas – kišeninis V.Putino sistemos prižiūrėtojas

Tačiau ir toks svarbiausių galios centrų Rusijoje (o smulkesnių tiek federaliniu, tiek atskirų žinybų, tiek ir regioniniu lygiu yra kur kas daugiau) sąrašas, turėtų pakankamai aiškiai iliustruoti teiginį, kad V.Putinui nuolat tenka ne vien atlikti jau minėtą arbitro vaidmenį, bet ir pačiam manevruoti siekiant išsaugoti savo valdžios stiprybę.

Kita vertus, tai garantuoja ir pati jo sukurta valdžios sistema. „Prieštaravimai savaime tapo V.Putino galios šaltiniu. Jie leido jam veikti keliose skirtingose politinėse sferose tuo pačiu metu, kiekvienoje išlaikant patikimumą, nepaisant to, kad pagrindas tam buvo abejotinas“, – teigia vienas žymiausių Rusijos ekspertų Richardas Sakwa.

„Sistema sukurta tokiu būdu, kad negali funkcionuoti be V.Putino, kaip arbitro, vaidmens“, - aiškina ir jau ne kartą minėtas J.Minčenką. Tad šiuo aspektu svarbu paminėti ir tai, kokį vaidmenį šioje sistemoje atlieka premjeras D.Medvedevas.

Vyriausybės vadovas iš tiesų nepriklauso nė vienai grupuotei. Tačiau jis vienintelis, o ne vienaip ar kitaip V.Putinui artimi įvairių grupuočių nariai yra iš tiesų „prezidento žmogus“. Jis pavaldus tik V.Putinui ir yra asmeniškai Rusijos vadovo saugomas, kaip „ištikimas prižiūrėtojas“. Taigi, bent iš dalies ir jam deleguotas tas arbitro vaidmuo, tačiau savarankiškų sprendimų D.Medvedevas priimti negali.

Todėl viena didžiausių Vakarų strateginių klaidų buvo padaryta 2008-aisiais, kai Rusijoje dėl Konstitucijos apribojimų valdžioje buvo įvykdyta rokiruotė. Prezidento postą užėmus D.Medvedevui, buvo prabilta apie V.Putino įtakos saulėlydį bei neva naujai atsiverusį „galimybių langą“ santykių su Rusija atšilimui. Galima drąsiai teigti, kad garsioji JAV prezidento Baracko Obamos „perkrovimo“ politika pastarųjų svarbiausių pasaulinių įvykių

kontekste patyrė visišką fiasko, o perdėtos Vakarų viltys dėl D.Medvedevo savarankiškumo – Rusijos valdžios vertikalės funkcionavimo nesuvokimas.

Dabartinės sistemos šalys

Šiuo metu Rusijoje veikianti valdžios vertikalė turi aiškiais šaknis. Nors neretai teigiama, jog Rusijoje išsivystė kokybiškai naujas valstybės ir rinkos santykių modelis, kuriam analizuoti reikia naujų sąvokų ir būdų, visgi šiandien šalyje veikiančią politinę ir ekonominę sanklodą įprasta vadinti valstybine korporacija ar biurokratinio kapitalizmo sistema.

Esminiai tokios sanklodos bruožai yra uždara ir išorinėms užsienio įtakoms atspari politinė sistema, politinio ir ekonominio elito „suaugimas“ bei biurokratinės korporacijos kontroliuojamos strateginės šalies ūkio šakos, kurios yra izoliuotos nuo užsienio kapitalo įtakos. Tad kaip kūrėsi tokia sistema ir kas garantuoja jos stabilumą?

Jau anapilin išėjęs Rusijos oligarchas B.Berezovskis dar 1996 m. yra teigęs, jog septyni bankininkai kontroliuoja apie pusę visos Rusijos ekonomikos. Tuo tarpu V.Putino pirmosios kadencijos metu ėmus formuotis naujam valdžios ir verslo santykių modeliui, vadinamųjų oligarchų dominavimą pakeitė politinio elito atstovai, kurie jau 2005 m. vadovavo penkioms stambiausioms Rusijos dujų, naftos, transporto, branduolinės energetikos kompanijoms, bendrai kuriančioms net trečdalį šalies bendro vidaus produkto.

Rusijos ekspertas Danielis Treismanas šį reiškinį įvardijo kaip „silovarchiją“ (priešingybė „oligarchijai“), kuri reiškia sistemą, kai buvę jėgos struktūrų atstovai, užimdami aukštas pareigas valstybės tarnyboje, kartu atlieka svarbias funkcijas ir stambiose valstybinėse kompanijose ir todėl visada gali pasitelkti administracinius resursus kovoje su verslo konkurentais.

Tiesa, iš aukščiau išdėstytų Rusijos valdžios sistemos apibūdinimų peršasi išvada, kad D.Treismano formulė tiksli tik iš dalies. Pirmiausia reikia pabrėžti, kad sukurtoji „svertų ir atsvarų“ sistema garantuoja, jog net vienos ar kitos didžiosios valstybinės korporacijos vadovu tapęs pats įtakingiausias kažkurios grupuotės lyderis negauna visiškos tos korporacijos kontrolės.

Tokiose struktūrose, kaip „Gazprom“, „Transneft“, „Sberbank“, VTB bankas, „Rosnano“ ar net „Rosneft“ paprastai yra kone visų grupuočių atstovų. Lygiai kaip, tarkim, vyriausybėje ar prezidento administracijoje irgi konkuruoja visi klanai.

Valstybinio kapitalizmo bruožai

Kita vertus, jeigu „Jelcino Rusijoje“ stambūs verslininkai, tarpusavyje pasiskirstę verslo įtakos sferas, kontroliavo politinę sistemą ir nebuvo suinteresuoti politinės vertikalės susiformavimu, tai „Putino Rusija“ žymi kokybiškai naują politikos ir verslo sąveiką, kai politinio elito grupės perima svarbiausių verslo įmonių kontrolę ir taip stiprina politinės sistemos centralizaciją. Nes „stiprios Rusijos“ idėja privalomai vienija visą politinį elitą.

Kitaip tariant, „Jelcino Rusijoje“ ir „Putino Rusijoje“ politinių ir verslo interesų susiliejimo kryptis skiriasi iš esmės. V.Putino politika buvo nukreipta į valstybės galių susigražinimą iš „oligarchų“ – politinio oligarchinio kapitalizmo raida V.Putino laikotarpiu pakrypo valstybinio kapitalizmo linkme.

Tiesa, tokioje sistemoje privatūs verslininkai gali išlaikyti savo kompanijų kontrolę, bet tik sutikę su esmine – lojalumo politinei sistemai – sąlyga. Privatus verslas negali tapti savarankišku politinės galios centru ir tai dar viena priežastis, kodėl tariamą brolių Kovalčiukų ir G.Tymčenkos grupuotę nėra tiksliu įtraukti į įtakingiausiųjų gretas.

Šiuolaikinėje Rusijoje stambaus kapitalo ir nuosavybės teisių garantijos tapo susitarimo tarp valstybės ir verslo klausimu. Valstybė užtikrina nuosavybės teisių neliečiamumą ir pusiausvyrą tarp skirtingų interesų grupių, o verslo struktūros – lojalumą valstybei. Visa tai buvo įvardyta kaip „naujoji visuomenės sutartis“.

Verslo ir politikos „suaugimo“ modeliai gali būti įvairūs: privačios verslo struktūros gali naudotis „užslėptu“ protekcionizmu (pavyzdžiui, stambiausia Rusijos naftos kompanija „Lukoil“) arba verslas gali priklausyti aukščiausio lygio biurokratams ir politikams (ar jų grupėms), nors formaliai tai ir nebūtų įteisinta. Būtent taip veikia kol kas antra pagal dydį naftos kompanija „Rosneft“.

Kai 2004 m. „Rosneft“ valdybos pirmininku tapo I.Sečinas (dabartinis Rusijos vicepremjeras), ši kompanija pagal naftos gavybą šalyje užėmė tik

šeštą vietą. Tačiau būtent „Rosneft“ ir I.Sečinas laikomi privačios „Jukos“ bendrovės sužlugdymo iniciatoriais. O „Rosneft“ tapo ta bendrove, kuri perėmė svarbiausius „Jukos“ naftos gavybos centrus ir taip tapo antra pagal dydį Rusijos naftos kompanija. Be to, „Jukos“ byla tapo žinia kitiems savarankiškiems oligarchams ir iš esmės visam verslui apie naujas Kremliaus nustatomas žaidimo taisykles.

V.Putino valdžios sistemos kūrimui didelės įtakos turėjo ir valstybės skverbimasis į šalies ekonomiką (pavyzdžiui, valstybės vaidmuo dujų ir naftos sektoriuose V.Putino valdymo laikotarpiu išaugo 60 proc.) bei politiniai paskyrimai į valstybinių įmonių ar korporacijų vadovybę. Augant valstybės vaidmeniui ekonomikoje, didėja galimybės vykdyti rentų politiką ir taip palaikyti pusiausvyrą tarp skirtingų politinio elito grupių. V.Putinas atlikdamas arbitro vaidmenį, turi svertus kontroliuoti (valdyti) skirtingų politinio elito grupių konkurenciją.

Korupcija – režimo pamatas

Dar vienas itin svarbus V.Putino sistemos stabilumo garantų – korupcija. Siekdamas sukurti lojalumo sistemą ir sumažinti regionų separatizmo grėsmę, jis žengė dvigubą ėjimą: viena vertus sukūrė rentų gavėjo ir davėjo santykius, kita vertus – drastiškai išpūtė biurokratinį aparatą, nuo 2000 iki 2012 m. padidindamas jų skaičių 65 proc., kurio dėka yra užtikrinamas politinių procesų kontrolė. Rentų gavėjo ir rentų davėjo santykiai Rusijos politinio elito viduje išlaiko režimo stabilumą, taip užtikrinant tiek įvairių elito grupių, tiek ir viso biurokratinio aparato lojalumą. Skaičiuojama, jog to kaina – 16 proc. Rusijos BVP dydžio suma, „suvalgoma“ korupcijos ryšių.

Susiformavusi politinė vertikalė ir nusistovėjęs tam tikras verslo ir politikos „suaušimas“ lemia tai, jog Rusijos politinė ir ekonominė sistema sunkiai pasiduoda išoriniam spaudimui, tačiau ji yra ypač jautri vidinėms problemoms: įvairiems įtakos sferų persiskirstymams ar elito grupių (klanų) tarpusavio konkurencijai, kuri tarp strateginių Rusijos ekonomikos šakų yra nuolatinė. Tai kartu gali reikšti ir gilėjančią trintį politinio elito viduje.

Tarkime, naftos ir dujų sektoriuose veikiančios bendrovės, ieškodamos rinkų savo produkcijos realizavimui Vakaruose, gali konfliktuoti su ginklų pramonės ir branduolinės energetikos atstovais,

suinteresuotais plėtoti ryšius su antivakarietiškomis nusiteikusiomis valstybėmis (pavyzdžiui, Iranu).

Metalo pramonės bendrovės visada buvo suinteresuotos Rusijos naryste Pasaulio prekybos organizacijoje (PPO), nes tai turi padėti joms išplėsti eksporto rinkas, tuo tarpu Rusijos automobilių pramonės konglomeratai ir juos valdantys politinio elito atstovai narystę PPO vertino labai rezervuotai, nes ji riboja jų galimybes taikyti vidaus rinką apsaugančias (protektionistines) priemones. Naftos sektoriaus įmonės suinteresuotos naujų vamzdynų statyba, tuo tarpu „Rusijos geležinkeliai“ turėtų visiškai kitokią poziciją, nes 14 proc. viso Rusijos naftos eksporto yra plukdoma geležinkelių konteineriuose.

Rusijos politinis stabilumas ir galimi pokyčiai labai priklauso nuo susiklosčiusios pusiausvyros tarp besivaržančių elito grupių ir kartu nuo sugebėjimo šių taisyklių pagalba „suvaldyti“ skirtingų grupių tarpusavio konkurenciją. Kitaip tariant, jeigu norima išsaugoti valstybės stabilumą, šios žaidimo taisyklės irgi turi būti išsaugotos.

Ką tai reiškia? V.Putinas politinės sistemos stabilumą palaiko atskiroms elito grupėms tolygiai paskirstydamas ekonomines rentas. Akivaizdu, jog tokia schema gali veikti tik tuo atveju, jeigu šalies ekonomika yra centralizuota, o svarbiausios ūkio šakos yra valstybės kontroliuojamos (tiesiogiai arba per lojalus oligarchus).

„Elito kontrolės“ pavyzdžiai

Toks V.Putino „elito kontrolės“ modelis ryškiausiai atsiskleidžia valstybės ekonomikai gyvybiškai svarbiame bei itin pelningame energetikos sektoriuje, ypač – energetinių išteklių transportavimo į užsienio rinkas klausimu.

Vienas didžiausių energetikos infrastruktūros projektų Rusijoje – Rytų Sibiro–Ramiojo vandenyno vamzdynas tapo bent dviejų mūšių dėl galių pasiskirstymų priežastimi. Pirmasis susidūrimas įvyko dar 1999-aisiais, kai „Jukos“ ėmėsi šio projekto iniciatyvos, o šiandien visą naftos ir dujų transportavimą vamzdynais kontroliuojanti „Transneft“ pateikė alternatyvų projektą. 2003-aisiais suėmus „Jukos“ vadovą Michailą Chodorkovskį, „Transneft“ šį milžinišką projektą galutinai perėmė į savo rankas.

Tačiau tuomet prieš projektą stoji „Rusijos geležinkeliai“ su, kaip minėta, vienos įtakingiausių grupuočių lyderiu V.Jakuninu priešakyje. Įgyvendintas grandiozinis projektas būtų atėmęs naftos eksporto monopolį į Pietryčių Azijos regioną iš Rusijos geležinkelių. Pavyzdžiui, 2005-aisiais „Rusijos geležinkeliai“ į Kiniją išvežė 7,6 mln. tonų naftos, tuo tarpu įgyvendintas vamzdyno projektas būtų pajėgus pergabenti net 80 mln. tonų.

Nors projektas buvo įgyvendintas ir nuo 2011-ųjų pradėjo veikti, V.Putinas šioje istorijoje sužaidė „sutaikančio arbitro“ vaidmenį: federaliniame įstatyme „Dėl natūralių monopolijų“ buvo padarytos pataisos, įtraukiančios „Rusijos geležinkelius“ į valstybės naftos eksporto reguliacinius mechanizmus. Kitaip tariant V.Jakuninas pasiekė, kad jo bendrovės eksporto srautai nepriklausytų nuo „Transneft“ pajėgumo, tačiau pastaroji galėtų toliau vystyti grandiozinį projektą.

Kitas V.Putino kaip arbitro tarp interesų grupių pavyzdys – pastarųjų metų persiskirstymai dujų sektoriuje, kur dvi energetinių išteklių gavybos gigantės – „Rosneft“ ir „Novatek“ siekia panaikinti „Gazprom“ monopolį dujų eksporto srityje. Auganti šių dviejų įtakingų įmonių galia lėmė pasikeitusią V.Putino nuomonę dujų eksporto vamzdynais demonopolizacijos idėjai.

Jis šių metų birželio 4 d. vykusiame Strateginio degalų ir energetikos sektoriaus ir aplinkos apsaugos komisijos susitikime tokiai „Rosneft“ vadovo

I.Sečino idėjai neaprieštaravo, nors anksčiau buvo kategoriškai prieš. Tuo tarpu įtakingas V.Putino draugas, „Novatek“ akcininkas G.Timčenka tarptautiniame ekonomikos forume Sankt Peterburge kalbėjo, kad kompanija yra pasiruošusi tiekti dujas Europai vamzdynais ir pabrėžė strateginę to reikšmę.

Tokio pobūdžio fasadinė demonopolizacija (kai vietoje vieno energetinių išteklių eksportuotojo-monopolisto atsirastų kelios įmonės-gigantės) leistų Maskvai kalbėti apie Rusijos vykdomą energetikos rinkos prisitaikymą prie ES keliamų konkurencinių sąlygų ir rinkos liberalizavimo. Kitaip tariant, besiklostančioje situacijoje išlošia tiek susiduriančios elito grupės, tiek ir pats V.Putinas.

Įvykiai Ukrainoje tapo bene ryškiausių indikatoriumi, jog Kremliuje veikiančių klanų įtakos persiskirstymai turi svarbią reikšmę Rusijos vidaus ir užsienio politikos procesams: „kieti“ Rusijos veiksmai Ukrainos atžvilgiu leidžia daryti prielaidą, jog šiuo metu didesnę įtaką „kolektyviniams“ V.Putinui turi „didžiavalstybininkų“ „silovikų“ atstovai. Todėl būtent Rusijos politinio ir verslo elito klanų analizė padėtų ne tik geriau pažinti tai, kaip veikia V.Putino valdžios vertikalė, bet ir leistų tiksliau prognozuoti tolesnius Kremliaus veiksmus.

Kitame projekto „Vladimiro Putino Rusija“ tekste skaitykite apie Rusijos vicepremjero Dmitrijaus Rogozino klaną ir vaidmenį planuojant agresiją prieš Ukrainą.